

⁴⁰ Nie uwzględniamy unijnych transferów bieżących, bowiem, z pewnym uproszczeniem korespondują one z polskimi wpłatami do UE.

⁴¹ A.P. Thirlwall, *The Balance of Payments Constraint as an Explanation of International Growth Rate Differences*, (w) J.S.L McCombie, A.P. Thirlwall, *Essays on Balance of Payments Constrained Growth: Theory and Evidence*, Routledge, London 2004, s. 21-28; A.P. Thirlwall, M. Nureldin Hussain, *The Balance of Payments Constraint, Capital Flows and Growth Rate Differences between Developing Countries*, (w) J.S.L McCombie, A.P. Thirlwall, *Essays on Balance of Payments Constrained Growth: Theory and Evidence*, Routledge, London 2004, s. 28-39.

⁴² P. Sulmicki, *Międzynarodowa wymiana gospodarcza*, PWE, Warszawa 1977, s. 172-174.

⁴³ *Alert Mechanism Report 2014*, Report from the European Commission to the European Parliament, 2013.

⁴⁴ Saldo bilansu handlowego Polski w 2013 r. różni się znacznie w zależności od źródeł: np. OECD podaje saldo bilansu handlowego na poziomie plus 12,4 mld USD, Eurostat – plus 9,5 mld euro, NBP – minus 0,5 mld euro, GUS – minus 2,3 mld euro.

■

TENDENCJE ROZWOJU KAPITAŁU LUDZKIEGO I SPOŁECZNEGO W POLSCE NA TLE KRAJÓW UE

Małgorzata Wosiek*

O podjęciu w artykule problematyki kapitału ludzkiego i społecznego w Polsce zadecydowały trzy następujące przesłanki. Po pierwsze, wzmacnianie międzynarodowej konkurencyjności polskiej gospodarki jest ściśle związane z jej przechodzeniem na wyższy poziom rozwoju, na którym konkuruje się przede wszystkim w sferze jakości i innowacji. W świetle analiz teoretycznych oraz badań empirycznych fundamentem oraz czynnikiem sprawczym tych zmian jest kapitał ludzki. Ważna rola przypisywana jest także kapitałowi społecznemu, który determinuje relacje międzyludzkie, wymianę wiedzy i kooperację.

Po drugie, tematyka kapitału ludzkiego oraz kapitału społecznego od kilku dekad jest obecna w dyskusji ekonomicznej i socjologicznej dotyczącej endogenicznych czynników oraz uwarunkowań wzrostu i rozwoju społeczno-gospodarczego. Z reguły te dwie formy tzw. miękkich (niematerialnych) form kapitału są analizowane oddzielnie – kapitał ludzki jest przede wszystkim przedmiotem zainteresowań ekonomistów, kapitał społeczny – jest obecny w debacie socjologicznej. W praktyce oba kapitały są ze sobą ściśle połączone, a ich oddziaływanie przybiera charakter sprzężenia zwrotnego. Z jednej strony kapitał społeczny jest projakościową determinantą zastosowania kapitału ludzkiego w działaniu, zapewniając właściwe wykorzystanie ludzkiej ener-

gii i zdolności. Kapitał społeczny zapewnia ludzkiej aktywności orientację aksjologiczną (w oparciu o system wartości człowiek ustala cele), normatywną (w oparciu o normy dobierane są środki działania), a także poznawczą (w oparciu o system norm i wartości porządkowane i interpretowane są informacje)¹. Z drugiej zaś strony w analizach wpływu kapitału ludzkiego na kapitał społeczny (m.in. wykonanych w Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych i w Polsce) podnosi się, że tradycyjnie mierzone przejawy kapitału społecznego (jak wskaźnik zaufania czy zaangażowanie obywatelskie) wydają się być pozytywnie skorelowane z wyższym poziomem wykształcenia².

Po trzecie, konfrontacja osiągnięć naukowych ze współczesnymi, złożonymi problemami rzeczywistości społeczno-gospodarczej uwidacznia coraz częściej konieczność podejmowania interdyscyplinarnej debaty i łączenia różnych podejść badawczych. Osiągnięcia nauki oparte na podejściu indywidualistycznym wymagają bowiem zintegrowania w celu nadania im bardziej aplikacyjnego charakteru.

Wychodząc naprzeciw przedstawionym przesłankom, w opracowaniu podjęto próbę odpowiedzi na następujące pytania:

- ☞ czy tendencje rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego obserwowane w Polsce prowadzą do domknięcia w tym zakresie luki rozwojowej w stosunku do pozostałych krajów UE?
- ☞ na ile i w jakiej perspektywie tzw. kapitały miękkie mogą być podstawą budowania konkurencyjności polskiej gospodarki?
- ☞ jaka jest rola kapitału społecznego – jako komplementarnego kanału oddziaływania – w formowaniu kapitału ludzkiego w Polsce oraz w wybranych krajach UE?

W niniejszym artykule postawiono hipotezę badawczą, że w latach 2002-2012 Polska zmniejszyła dystans w stosunku do wyżej rozwiniętych krajów UE (o wyższym poziomie PKB na mieszkańca) w zakresie kapitału ludzkiego, natomiast takie zmiany nie nastąpiły odnośnie do kapitału społecznego.

Rozważania prowadzono na podstawie analizy tendencji rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego w Polsce na tle pozostałych krajów UE, wykorzystując m.in. metody wielowymiarowej analizy porównawczej. Uwzględniono m.in. dane Eurostatu, Światowego Forum Ekonomicznego, *Transparency International* (TI), Banku Światowego, a także sondaży *European Social Survey* (ESS) oraz *Diagnoza społeczna*. Ze względu na dostępność danych, analizą objęto zasadniczo lata 2002-2012.

Metodyka badania

W ekonomii kapitał ludzki w wąskim ujęciu wiązany jest z edukacją (m.in. zakłada się, że wielkość tego kapitału określają koszty poniesione na edukację wraz

z kosztami alternatywnymi). W szerszym kontekście o poziomie i jakości tego kapitału decydują nie tylko wiedza, ale także umiejętności, kondycja biologiczna, a także czynniki o charakterze psychologicznym³, które wpływają na możliwości i motywacje jednostki do zdobywania i wykorzystywania wiedzy. Przedstawiona interpretacja kapitału ludzkiego legła u podstaw jego operacjonalizacji, która – na marginesie – koresponduje z taksonomią wykorzystaną przez Światowe Forum Ekonomiczne w 2013 r. w raporcie na temat kapitału ludzkiego w 122 krajach (*The Human Capital Report*)⁴. Wyodrębniono trzy główne komponenty kapitału ludzkiego: edukacja (dostęp, rezultaty – osiągnięcia, jakość), demografia i zdrowie oraz rynek pracy (opisujący warunki

do zastosowania i powiększania kapitału ludzkiego w działaniu). Wykaz szczegółowych mierników wraz z opisem cech diagnostycznych przedstawiono w tabeli 1.

Z kolei analizę kapitału społecznego oparto na pracach J.S. Colemana⁵, R. Putnama⁶ oraz F. Fukuyamy⁷. Z ich dorobku wyłania się ogólna idea kapitału społecznego, którą konstytuują normy postępowania, wartości oraz sieciowe formy społecznego współdziałania. W ujęciu operacyjnym (tabela 2) przyjęto, że kapitał społeczny obejmuje trzy wymiary⁸:

- ☛ strukturalny, który przejawia się przez zinstytucjonalizowane formy współdziałania i uczestnictwo

Tabela 1

Wskaźniki cząstkowe kapitału ludzkiego wykorzystane w badaniu

Lp.	Charakter	Opis wskaźnika	Źródło danych
Komponent 1: Edukacja			
kl ₁	S	Odsetek dzieci w wieku 0-4 lata objętych wychowaniem przedszkolnym	Eurostat
kl ₂	S	Wskaźnik skolaryzacji netto na poziomie wyższym (w grupie wiekowej 20-24 lata)	Eurostat
kl ₃	S	Odsetek dorosłych (25-64 lata) uczestniczących w kształceniu ustawicznym	Eurostat
kl ₄	S	Odsetek populacji (25-64 lata) z wyższym wykształceniem	Eurostat
kl ₅	D	Odsetek populacji (25-64 lata) z wykształceniem podstawowym	Eurostat
kl ₆	S	Nakłady publiczne na edukację (jako % PKB)	Eurostat
kl ₇	S	Odsetek studentów kształcących się na kierunkach technicznych	Eurostat
kl ₈	S	Wyniki ogólne uczniów uzyskane w badaniu PISA	PISA ^a
kl ₉	S	Odsetek uczniów, którzy osiągnęli co najmniej 4 poziom z matematyki wg badania PISA	PISA
kl ₁₀	D	Liczba uczniów przypadających na jednego nauczyciela (ISCED 1-3)	Eurostat
kl ₁₁	S	Odsetek mieszkańców korzystających z Internetu	Eurostat
kl ₁₂	S	Kapitał ludzki w nauce i technologii (HRST)	Eurostat
Komponent 2: Demografia i zdrowie			
kl ₁₃	S	Współczynnik dzietności	Eurostat
kl ₁₄	D	Wskaźnik obciążenia demograficznego ludnością w wieku poprodukcyjnym	Eurostat
kl ₁₅	S	Odsetek populacji w wieku 0-14 lat	Eurostat
kl ₁₆	D	Wskaźnik śmiertelności niemowląt	Eurostat
kl ₁₇	S	Oczekiwana długość życia	Eurostat
kl ₁₈	S	Liczba lat zdrowego życia od urodzenia (jako % całkowitej oczekiwanej długości życia dla mężczyzn)	Eurostat
kl ₁₉	D	Odsetek ludności posiadającej przewlekłe choroby lub problemy zdrowotne	Eurostat
Komponent 3: Warunki do rozwoju kapitału ludzkiego na rynku pracy			
kl ₂₀	S	Współczynnik aktywności zawodowej ludności w wieku 15-64 lata	Eurostat
kl ₂₁	S	Współczynniki aktywności zawodowej wśród osób powyżej 65 roku życia	Eurostat
kl ₂₂	D	Stopa bezrobocia	Eurostat
kl ₂₃	D	Stopa bezrobocia wśród osób w wieku 15-24 lata	Eurostat
kl ₂₄	S	Odsetek zatrudnionych w sektorach zaawansowanych technologicznie	Eurostat
kl ₂₅	S	Liczba artykułów naukowych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców	B. Światowy

S – stymulanta; D – destymulanta.

a) PISA – Programme for International Student Assessment – Program Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów koordynowany przez OECD.

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 2

Wskaźniki cząstkowe kapitału społecznego uwzględnione w badaniu

Lp.	Charakter	Opis wskaźnika	Źródło danych
Komponent 1. Wymiar normatywny			
ksp ₁	S	Wskaźnik uogólnionego zaufania społecznego	ESS
ksp ₂	S	Odsetek respondentów twierdzących, że „Większość ludzi stara się być uczciwa”	ESS
ksp ₃	S	Odsetek respondentów twierdzących, że „Ludzie najczęściej starają się być pomocni”	ESS
ksp ₄	S	Wskaźnik zaufania do systemu prawnego	ESS
ksp ₅	S	Wskaźnik zaufania do parlamentu narodowego	ESS
ksp ₆	S	Wskaźnik zaufania do policji	ESS
ksp ₇	S	Wskaźnik zaufania do Parlamentu Europejskiego	ESS
Komponent 2: Wymiar behawioralny			
ksp ₈	S	Kontakty z politykami (odsetek respondentów)	ESS
ksp ₉	S	Działalność w partii/organizacji politycznej (odsetek respondentów)	ESS
ksp ₁₀	S	Działalność w innej organizacji lub stowarzyszeniu (odsetek respondentów)	ESS
ksp ₁₁	S	Podpisanie petycji (odsetek respondentów)	ESS
ksp ₁₂	S	Udział w legalnej demonstracji (odsetek respondentów)	ESS
ksp ₁₃	S	Poczucie bezpieczeństwa	ESS
ksp ₁₄	S	Indeks percepcji korupcji	TI
Komponent 3: Wymiar strukturalny			
kl ₁₅	S	Odsetek respondentów zaangażowanych w pracę dla organizacji dobroczynnych lub charytatywnych (dane dla 2006 i 2012 roku)	ESS
kl ₁₆	S	Aktywność wobec lokalnej społeczności (dane dla 2006 r.)	ESS

Źródło: Opracowanie własne.

- organizacyjne – jego zakres, intensywność i zróżnicowanie,
- ☞ regulatywny (normatywny), ujawniany m.in. przez realizowane normy społeczne, wzory realizowania wartości i interesów, zaufanie i solidarność społeczną,
  - ☞ behawioralny, czyli konkretne przejawy współdziałania, aktywności w ramach społeczeństwa obywatelskiego czy też natężenie zjawisk dezorganizacji społecznej (jak na przykład wykroczenia, naruszenia prawa).

Wskaźniki, które można uznać za przejawy kapitału społecznego przedstawiono w tabeli 2. W wykazie tym relatywnie mniej miejsca zajmują mierniki ilustrujące strukturalny wymiar tego kapitału, co wynika z braku kompletnych i porównywalnych danych z badanego obszaru (sondaż ESS diagnozował wartość wybranych, a do tego różnych wskaźników i dla różnych krajów z tego przekroju w latach 2002, 2006 oraz 2012).

Wymienione w tabelach 1 i 2 zmienne poddano najpierw weryfikacji statystycznej ze względu na wartość współczynnika zmienności (ustalono wartość krytyczną na poziomie 10%) oraz współczynnika korelacji liniowej Pearsona (za optymalną wartość przyjęto $r=0,85$). W ten sposób z analizy wyeliminowano zmienne, które ze względu na zbyt niską zmienność przedstawiały niewiel-

ką wartość analityczną w określaniu zróżnicowania badanych obiektów (zmienne kl₈, kl₁₇, kl₁₈, kl₂₀) oraz z uwagi na zbyt wysoką korelację były nośnikami podobnych informacji (zmienne kl₄ oraz k_{sp2}, k_{sp3}, k_{sp4}, k_{sp6}, k_{sp14}). Pozostałe zmienne sprowadzono do porównywalności przez standaryzację.

Dla wyszczególnionych komponentów poszczególnych kapitałów obliczono syntetyczny wskaźnik według propozycji przedstawionej przez Z. Hellwiga, w wersji zmodyfikowanej przez A. Surówkę⁹:

$$\text{Wskaźnik syntetyczny (dla komponentu KL lub KSp)}_i = 1 - \frac{d_i}{d_0} \quad i = 1, 2, \dots, n$$

gdzie $d_0 = \max d_i$, a d_i – to odległość i -tego obiektu od obiektu wzorca, wyznaczona według wzoru:

$$d_i = \sqrt{\sum_{j=1}^m (z_{ij} - z_{0j})^2}$$

gdzie z_{ij} – standaryzowana wartość j -tej cechy w i -tym obiekcie (kraju), z_{0j} – wzorzec rozwoju – obiekt o najwyższych wartościach cechy dla stymulant oraz o najniższych wartościach cechy dla destymulant. Analizę

przeprowadzono w ujęciu dynamicznym (aby zapewnić porównywalność odległości z różnych jednostek czasu) – punkt odniesienia (z_{0j}), średnia arytmetyczna, odchylenie standardowe zostały ustalone jednorazowo na podstawie wszystkich obserwacji¹⁰.

Syntetyczne indeksy kapitału ludzkiego oraz społecznego wyznaczono jako średnią arytmetyczną wyodrębnionych komponentów. Tak obliczone miary stanowiły podstawę liniowego uporządkowania krajów. Wartość tych indeksów jest bowiem unormowana w przedziale [0,1] – im wyższe wartości, tym wyższy poziom kapitału w danym kraju.

Przedstawione ujęcie nie ustrzegło się pewnych uproszczeń badawczych. Wśród nich są typowe ułomności taksonometrii¹¹, m.in. konstrukcja mierników zakładająca, że słabe i mocne strony wzajemnie się rów-

noważą dając uśredniony obraz. Intuicyjnie można zauważyć, że substytucyjność zmiennych ma ograniczony zakres. Ponadto założono, że wszystkie zmienne oraz komponenty kapitału ludzkiego czy społecznego w jednakowym stopniu kształtują jego wartość, co ma charakter dyskusyjny. Z drugiej jednak strony, ustalanie wag (znaczenia) wskaźników cząstkowych w sposób nieunikniony wiąże się z pewną uznaniowością, co dodatkowo mogłoby zniekształcić wyniki obliczeń.

Tendencje w zakresie rozwoju kapitału ludzkiego w Polsce na tle pozostałych krajów UE

Analizując przedstawione w tabelach 3 i 4 wyniki obliczeń charakteryzujące kapitał ludzki, można dokonać kilku spostrzeżeń. Po pierwsze, charakterystyczna

Tabela 3

Syntetyczny wskaźnik kapitału ludzkiego w latach 2002-2012 w krajach europejskich

Kraj	Syntetyczna miara KL						Pozycja rankingowa						Liniowa funkcja trendu		
	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2002	2004	2006	2008	2010	2012	wsp. kier. (α)	R ²	ranking (ze względu na α)
Norwegia*	0,54	0,56	0,56	0,58	0,58	0,59	2	1	1	1	1	1	0,003	0,59	15
Irlandia	0,52	0,53	0,54	0,57	0,52	0,53	3	3	3	2	3	2	0,001	0,04	20
Dania	0,55	0,56	0,56	0,56	0,54	0,52	1	2	2	3	2	3	-0,004	0,69	29
Słowenia	0,40	0,42	0,43	0,45	0,49	0,47	9	9	10	8	5	4	0,009	0,80	6
Szwecja	0,43	0,42	0,49	0,49	0,49	0,47	8	10	4	5	4	5	0,006	0,52	10
Belgia	0,43	0,44	0,44	0,46	0,46	0,46	7	6	7	7	7	6	0,004	0,90	12
Holandia	0,47	0,48	0,48	0,49	0,48	0,46	4	4	5	4	6	7	-0,001	0,08	25
Finlandia	0,45	0,46	0,47	0,49	0,46	0,45	5	5	6	6	8	8	0,000	0,01	23
Luksemburg	0,36	0,40	0,40	0,41	0,44	0,45	13	12	15	14	10	9	0,008	0,85	8
Czechy	0,36	0,37	0,41	0,45	0,45	0,44	15	15	12	11	9	10	0,011	0,84	5
Austria	0,44	0,43	0,44	0,42	0,43	0,44	6	7	8	13	12	11	0,000	0,03	24
W. Brytania	0,40	0,43	0,43	0,45	0,44	0,43	10	8	9	9	11	12	0,002	0,25	17
Estonia	0,35	0,38	0,43	0,43	0,36	0,41	16	14	11	12	17	13	0,003	0,13	14
Francja	0,39	0,39	0,41	0,40	0,40	0,40	11	13	14	15	14	14	0,000	0,03	22
Cypr	0,37	0,41	0,41	0,45	0,42	0,39	12	11	13	10	13	15	0,002	0,09	18
Malta	0,31	0,31	0,35	0,33	0,37	0,38	19	21	18	26	16	16	0,007	0,85	9
Litwa	0,30	0,32	0,34	0,38	0,34	0,38	20	19	21	18	21	17	0,006	0,69	11
Polska	0,23	0,25	0,32	0,38	0,38	0,37	26	26	25	17	15	18	0,017	0,86	2
Niemcy	0,36	0,35	0,32	0,33	0,34	0,37	14	16	24	24	20	19	0,001	0,02	21
Słowacja	0,25	0,28	0,32	0,34	0,35	0,34	25	25	26	21	19	20	0,011	0,83	4
Węgry	0,29	0,31	0,34	0,34	0,32	0,33	22	22	20	23	23	21	0,004	0,52	13
Rumunia	0,15	0,16	0,22	0,29	0,30	0,31	28	29	29	29	26	22	0,019	0,90	1
Łotwa	0,26	0,28	0,34	0,38	0,27	0,31	24	23	19	16	29	23	0,002	0,04	16
Chorwacja	0,21	0,23	0,26	0,30	0,29	0,31	27	27	27	28	27	24	0,009	0,87	7
Włochy	0,30	0,32	0,32	0,33	0,32	0,30	21	20	22	25	22	25	0,001	0,09	19
Portugalia	0,34	0,34	0,35	0,36	0,35	0,29	17	17	17	20	18	26	-0,002	0,19	27
Bułgaria	0,13	0,19	0,24	0,31	0,28	0,28	29	28	28	27	28	27	0,016	0,77	3
Hiszpania	0,31	0,33	0,38	0,37	0,31	0,27	18	18	16	19	25	28	-0,004	0,13	28
Grecja	0,27	0,28	0,32	0,34	0,32	0,21	23	24	23	22	24	29	-0,001	0,02	26

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne.

jest kolejność krajów europejskich. W całym analizowanym okresie badawczym w statystykach poziomu kapitału ludzkiego ogółem przodują kraje skandynawskie – Norwegia, Dania, Szwecja, Finlandia (w analizach dla celów porównawczych uwzględniono także Norwegię, choć nie jest ona członkiem UE). Dalej w kolejności usytuowane są kraje zachodnie Unii. Zestawienie zamykają kraje Europy Środkowo-Wschodniej oraz kraje południowe (Hiszpania, Grecja, Portugalia i Włochy), borykające się w ostatnich latach z kryzysem gospodarczym.

Rezultaty te w zasadzie są zbieżne z wynikami innych badań¹² nad kapitałem ludzkim, aczkolwiek ujawniły się także pewne rozbieżności i nieprzewidziane rezultaty. W porównaniu chociażby z raportem Światowego Forum Ekonomicznego *The Human Capital Report*, uwagę zwraca nieznacznie niższa pozycja Finlandii (5-8 miejsce), a także niskie usytuowanie gospodarki niemieckiej (14-20 miejsce) oraz wyższe

pozycje rankingowe Irlandii i Słowenii¹³. Odmienności te wynikają ogólnie z uwzględnienia w obliczeniach wskaźników demograficznych. Ujęcie tych aspektów wydaje się zasadne, gdyż mierniki te w pewnym zakresie charakteryzują przyszły potencjał kapitału ludzkiego. Pod względem demograficznym zarówno Niemcy, jak i Finlandia uzyskały relatywnie gorsze oceny, które w pewnym stopniu odzwierciedlają postępujący w tych krajach proces starzenia się społeczeństwa¹⁴. Jednak, chociażby np. w Niemczech, te negatywne tendencje demograficzne są częściowo niwelowane poprzez ruchy migracyjne ludności. Według statystyk międzynarodowych, w 2010 r. Niemcy jako kraj przyjmujący imigrantów zostały sklasyfikowane na trzecim (po USA i Rosji) miejscu na świecie¹⁵. Brak kompletnych i porównywalnych danych odnośnie do ruchów migracyjnych w poszczególnych krajach UE uniemożliwił jednak uwzględnienie migracji w obliczeniach.

Tabela 4

Pozycja Polski na tle krajów UE w zakresie komponentów kapitału ludzkiego

Kraj	Komponent 1: Edukacja						Komponent 2: Demografia i zdrowie						Komponent 3: Rynek pracy					
	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Austria	7	7	7	6	6	6	8	9	11	20	20	20	8	13	11	12	5	10
Belgia	5	5	6	8	7	9	9	8	8	8	6	4	16	17	18	17	15	13
Bułgaria	27	27	28	26	28	28	28	28	27	23	22	21	27	24	27	24	24	24
Chorwacja	26	26	26	27	27	26	23	23	26	26	24	15	26	27	26	21	23	27
Cypr	25	22	24	22	21	21	5	4	4	5	8	5	13	10	14	9	8	18
Czechy	16	14	15	16	14	10	15	13	10	7	7	7	15	16	12	14	13	11
Dania	2	3	3	3	3	2	2	3	3	3	4	8	4	4	3	3	4	2
Estonia	6	8	8	7	8	5	24	24	20	21	23	25	14	8	4	8	22	8
Finlandia	3	2	1	1	1	1	11	11	18	17	21	27	12	11	10	10	10	5
Francja	11	10	10	9	9	14	10	10	9	13	12	14	18	20	20	22	20	17
Grecja	23	24	22	21	25	25	17	18	16	16	18	23	23	26	24	25	25	28
Hiszpania	14	15	13	12	11	11	16	15	12	14	17	18	24	25	23	29	29	29
Holandia	9	9	11	11	13	16	4	5	6	6	5	9	6	5	6	5	3	3
Irlandia	18	18	20	20	16	15	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	9	12
Litwa	12	11	9	10	12	12	22	21	25	18	16	13	25	23	21	26	27	23
Luksemburg	22	23	23	24	26	27	3	2	2	2	2	2	22	22	25	27	14	14
Łotwa	15	16	16	14	18	13	26	26	23	22	28	24	21	19	15	15	28	26
Malta	29	28	27	28	24	22	6	7	7	15	13	12	20	21	22	20	17	15
Niemcy	10	13	14	13	10	8	21	22	28	29	29	29	11	12	13	13	11	4
Norwegia*	4	4	4	4	5	7	7	6	5	4	3	3	1	1	1	1	1	1
Polska	21	20	18	18	15	17	19	19	17	11	14	16	28	29	28	23	21	21
Portugalia	24	25	25	25	23	18	12	17	19	24	25	28	7	7	7	7	7	22
Rumunia	28	29	29	29	29	29	29	29	29	25	19	17	10	14	17	16	16	16
Słowacja	17	19	21	23	22	24	18	14	15	12	9	10	29	28	29	28	26	25
Słowenia	8	6	5	5	4	4	13	16	21	19	15	11	9	9	8	4	2	9
Szwecja	1	1	2	2	2	3	27	27	13	10	11	19	3	6	9	11	12	6
W. Brytania	13	12	12	15	17	19	14	12	14	9	10	6	5	3	5	6	6	7
Węgry	19	17	17	17	19	20	25	25	22	28	27	22	17	15	19	18	19	19
Włochy	20	21	19	19	20	23	20	20	24	27	26	26	19	18	16	19	18	20

Źródło: Opracowanie własne.

W grupie 29 krajów objętych badaniem w latach 2002-2012 Polska została sklasyfikowana w drugiej połowie stawki, zajmując w 2012 r. miejsce 18. W początkowym okresie analizy (2002-2006) sytuacja była wyraźnie gorsza – Polska zajmowała miejsca 25-26. Położenie Polski uległo poprawie po roku 2007. Awansowi w klasyfikacji towarzyszył wzrost wartości indeksu kapitału ludzkiego. Jeśli dołożyć do tego relatywnie wysoką dynamikę powiększania się kapitału ludzkiego (drugie miejsce w zestawieniu ze względu na wartość współczynnika liniowej funkcji trendu), przy ustabilizowanym kierunku zmian (o czym świadczy wartość współczynnika determinacji) – to wszystkie te miary wskazują, że w latach 2002-2012 Polska zmniejszyła zapóźnienia wobec wysoko rozwiniętych krajów UE w zakresie kapitału ludzkiego. Tym bardziej, że w odróżnieniu od Polski, w większości gospodarek wysoko rozwiniętych (poza Szwecją, Belgią i Luksemburgiem) zmiany w kapitale ludzkim w analizowanym okresie przebiegały mniej stabilnie.

Niwelowanie dystansu do krajów europejskich mogłoby także wskazywać, że kapitał ludzki staje się coraz mocniejszą stroną polskiej gospodarki. Niemniej luka w tym zakresie w stosunku do czołówki krajów UE jest nadal nieodkryta, co więcej – szczegółowa analiza dynamiki zmian i struktury tego kapitału w Polsce świadczy, że nie zostanie ona zniwelowana w najbliższej przyszłości, a nawet w perspektywie średniookresowej.

W uzasadnieniu tej konkluzji należy zwrócić uwagę na kilka ostrzegających zjawisk dotyczących rozwoju kapitału ludzkiego w Polsce, spośród których trzy wydają się najistotniejsze. Po pierwsze, dynamiczny przyrost tego kapitału następował do 2008 r. – po tym okresie obserwuje się ustabilizowanie wartości syntetycznego miernika na poziomie 0,37-0,38. Rodzi się pytanie, w jakim zakresie jest to wpływ kryzysu gospodarczego, a w jakim wyczerpywania się dotychczasowego, głównie ilościowego wzrostu kapitału ludzkiego przy zaniedbywaniu jego jakościowych aspektów¹⁶.

Po drugie, dociekając przyczyn blokady powiększania zasobów kapitału ludzkiego w Polsce, na pierwszy plan wysuwa się niskie wykorzystanie nagromadzonego kapitału ludzkiego w działaniu na rynku pracy. Ten komponent kapitału ludzkiego wykazuje największe dysfunkcje na tle pozostałych składników. Brak synergii między inwestycjami w kapitał ludzki (edukacja) a możliwościami jego wykorzystania znacząco utrudnia jego rozwój, a jednocześnie jest także przyczyną wymywania (na skutek procesów migracji, drenażu mózgow) oraz erozji (np. na skutek bezrobocia) tego kapitału. Na brak harmonizacji między popytowymi i podażowymi czynnikami akumulacji kapitału ludzkiego w Polsce wskazują też inne opracowania¹⁷, z których wynika także, iż jest to problem niezmiernie złożony i od wielu lat trudny do przezwyciężenia. Sygnalizuje to, że w krótkim okresie nie należy oczekiwać znaczących zmian na tym polu, co jednocześnie przesądza o perspektywach awansu Polski

na europejskiej mapie kapitału ludzkiego. Sytuacja państw z czołówki rankingu wskazuje bowiem, że największe efekty w zakresie kapitału ludzkiego osiąga się poprzez harmonijny i spójny rozwój wszystkich jego komponentów. Do tego rozwój ten będą dodatkowo utrudniać postępujący proces starzenia się społeczeństwa i pogarszające się z okresu na okres w Polsce wskaźniki demograficzne.

Po trzecie wreszcie, sytuacja Polski przedstawiona na tle danych ilustrujących doświadczenia nawet już nie państw z czołówki światowej, ale sąsiednich krajów postsocjalistycznych, wskazuje, że w statystykach kapitału ludzkiego Polskę wyprzedzają także Czechy, Litwa oraz Estonia. Do zastanowienia skłaniają zwłaszcza wysiłki i osiągnięcia czeskiej gospodarki, która wysoko plasuje się nie tylko w rankingu kapitału ludzkiego, ale także w ocenie Światowego Forum Ekonomicznego została zaliczona do krajów, których rozwój napędzany jest przez innowacje. Natomiast Polska – według tej oceny – znajduje się ciągle na niższym, przejściowym etapie do tego stadium rozwoju¹⁸.

Zróżnicowanie zasobów kapitału społecznego w krajach europejskich na tle rozmieszczenia zasobów kapitału ludzkiego

Jeśli ilościowy pomiar kapitału ludzkiego jest pewnym uproszczonym spojrzeniem na rzeczywistość społeczno-gospodarczą, to tym bardziej znamiona takie noszą próby kwantyfikacji kapitału społecznego, szczególnie gdy przedmiotem analizy są zróżnicowania przestrzenne. Prorozwojowe oddziaływanie różnych komponentów kapitału społecznego, w tym również sama jego procedura pomiaru, jest bowiem silnie uwarunkowane kontekstem społecznym, politycznym, historycznym oraz gospodarczym, a także dostępnością kompletnych i porównywalnych danych¹⁹. Przykładowo, w praktyce badawczej w pomiarach kapitału społecznego najczęściej wykorzystuje się ankiety i sondaże. To samo pytanie, w różnym kontekście społecznym, może być jednak odmiennie rozumiane, co w konsekwencji wpływa na uzyskiwane wyniki²⁰. Z kolei podobna wartość niektórych wskaźników (np. dotyczących sieci kontaktów wewnętrznych) może być przejawem pomostowego lub wiążącego kapitału społecznego²¹, które jak wskazują badania – mogą odmiennie oddziaływać na rozwój społeczno-gospodarczy²². Ponadto domyślnie przyjęto upraszczające założenie, że kultury narodowe są wewnętrznie homogeniczne. Przedstawione w tabeli 5 wyniki obliczeń, choć abstrahują od społecznej struktury badanych krajów i zawierają uproszczenia pomiarowe, można jednak traktować, że w pewnym zakresie oddają przestrzenne różnice w zasobach kapitału społecznego wśród krajów europejskich. Są one bowiem oparte na wynikach badań sondażowych przeprowadzonych na dużych próbach (ESS), co pozwala na dokonanie porównań między poszczególnymi krajami²³. Ponadto zastosowane wskaźniki kapitału społecznego uwzględniają

różne jego aspekty, by zobrazować jak najszersze spektrum powiązań społecznych.

Kolejność krajów sklasyfikowanych według malejących zasobów kapitału społecznego (tabela 5) koresponduje z zestawieniem, charakteryzującym poziom kapitału ludzkiego. W czołówce plasują się kraje skandynawskie, następnie w kolejności znajdują się kraje zachodnie

UE, ranking zaś zamykają kraje Europy Środkowo-Wschodniej i Południowej. Na znaczną zgodność uporządkowania wskazują wartości współczynnika korelacji rang Spearmana, które w kolejnych latach wynosiły odpowiednio: 0,77; 0,72; 0,76; 0,71; 0,55 oraz 0,57. Innymi słowy wysokiemu poziomowi kapitału ludzkiego na ogół towarzyszą w Europie relatywnie wysokie zasoby kapitału społecznego (zob. też rys. 1).

Tabela 5

Klasyfikacja krajów europejskich ze względu na kapitał społeczny

Kraj	Syntetyczny indeks kapitału społecznego						Ranking									
							kap. społ.		normatywny			behawioralny			strukturalny	
	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2002	2012	2002	2006	2012	2002	2006	2012	2006	2012
Norwegia ^a	0,77	0,73	0,72	0,74	0,74	0,78	1	1	5	7	3	1	1	1	1	1
Dania	0,61	0,63	0,65	0,66	0,63	0,65	3	2	1	2	1	7	5	6	4	4
Szwajcaria ^a	0,63	0,58	0,58	0,58	0,59	0,63	2	3	7	9	5	2	6	4	2	2
Finlandia	0,58	0,60	0,62	0,62	0,57	0,57	4	4	2	1	2	4	3	7	10	13
Szwecja	0,51	0,47	0,53	0,53	0,57	0,57	7	5	10	8	4	3	4	3	14	11
Niemcy	0,45	0,45	0,44	0,48	0,47	0,53	10	6	17	21	9	10	10	5	5	6
Belgia	0,40	0,46	0,56	0,49	0,47	0,52	12	7	9	5	6	19	2	8	9	10
Hiszpania	0,48	0,52	0,49	0,42	0,51	0,51	8	8	13	10	14	9	11	2	6	5
Holandia	0,45	0,42	0,46	0,50	0,52	0,49	9	9	12	11	7	11	9	9	11	9
Irlandia	0,58	0,59	0,57	0,52	0,41	0,47	5	10	4	4	10	6	8	10	3	3
W. Brytania	0,37	0,38	0,39	0,39	0,37	0,38	14	11	21	22	16	13	13	13	7	7
Francja	0,44	0,42	0,41	0,42	0,38	0,36	11	12	20	18	18	5	12	11	12	14
Cypr	0,53	0,53	0,53	0,52	0,41	0,36	6	13	3	3	13	8	7	12	13	15
Słowacja	0,32	0,32	0,36	0,34	0,34	0,32	15	14	19	13	20	15	17	15	15	8
Estonia	0,28	0,28	0,32	0,31	0,36	0,30	18	15	11	6	8	21	18	16	17	17
Słowenia	0,38	0,36	0,41	0,38	0,28	0,29	13	16	14	12	17	17	15	19	8	12
Polska	0,22	0,18	0,19	0,20	0,25	0,22	20	17	22	20	15	20	22	17	19	19
Węgry	0,31	0,22	0,25	0,18	0,27	0,19	16	18	8	15	11	18	19	22	18	18
Czechy	0,22	0,17	0,20	0,15	0,20	0,19	21	19	16	19	12	12	14	14	21	21
Bułgaria	0,18	0,18	0,18	0,17	0,18	0,15	22	20	15	16	19	22	21	20	20	20
Portugalia	0,30	0,20	0,25	0,22	0,17	0,15	17	21	18	17	22	16	20	21	16	16
Grecja	0,23	0,23	0,19	0,14	0,05	0,05	19	22	6	14	21	14	16	18	22	22

Ponieważ sondaż ESS w poszczególnych edycjach obejmował różne grupy krajów, w tabeli - dla celów porównawczych – ujęto wszystkie te państwa, które były obecne niemal we wszystkich edycjach badania, także Szwajcarię i Norwegię, które nie są członkami UE.

Źródło: Obliczenia własne.

Wskazywałoby to, że rozmieszczenia przestrzenne zasobów kapitału ludzkiego oraz społecznego są ze sobą powiązane i mogą na siebie wzajemnie oddziaływać. Nie można tutaj jednak oczekiwać prostych i liniowych zależności. W zestawieniu można bowiem odnaleźć kraje (jak Czechy i Słowenia), dysponujące relatywnie wysokim (na tle grupy porównawczej) kapitałem ludzkim, a zajmujące względnie odległe pozycje w rankingu zasobów kapitału społecznego. I odwrotnie – Hiszpania zajmuje relatywnie wyższe lokaty w rankingu kapitału społecznego niż ludzkiego. Wzajemne powiązania mię-

dzy kapitałem ludzkim i społecznym zależą bowiem także od wielu innych koincydencji czasowo-przestrzennych, wśród których na pierwszy plan wysuwają się uwarunkowania kulturowe.

Na tym tle Polska należy do grupy państw o relatywnie przeciętnym kapitale ludzkim oraz niskim kapitale społecznym (rys. 1), a zajmowane przez nią pozycje rankingowe sygnalizują niedociągnięcia i istniejące problemy rozwoju we wszystkich analizowanych wymiarach tych kapitałów. Zapóźnienie w zakresie kapitału społecznego jest jednak większe oraz ma trwalszy cha-

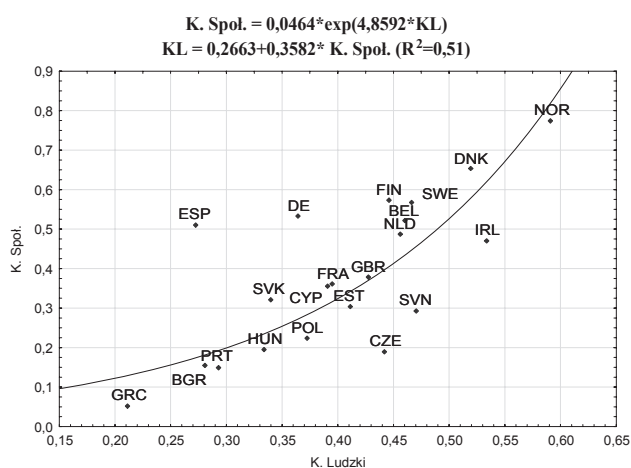
rakter (trudniejszy do niwelacji). O ile w latach 2002-2012 Polska utrzymywała względnie stabilny kierunek powiększania zasobów kapitału ludzkiego (choć od 2008 r. tempo zmian znacznie wyhamowało), to zmiany w kapitale społecznym były znacznie bardziej zróżnicowane. W rezultacie wartość syntetycznego miernika tego kapitału z 2012 r. odpowiadała wartości z początkowego okresu analizy (2002 r.), a zapóźnienie w zakresie kapitału społecznego względem czołówki państw z rankingu (głównie skandynawskich) nie uległo zmianie, mimo, że w latach 2002-2012 Polska nieznacznie poprawiła swoją pozycję (awansowała o trzy lokaty). Wynika

to z tego, że zmiany w tym kapitale w innych krajach następowały również powoli i nie utrzymywały jednego kierunku. Przy tym w krajach dotkniętych silniej kryzysem gospodarczym w ostatnich latach (Grecja, Portugalia, Cypr, Irlandia) można zauważyć pogarszające się z okresu na okres wskaźniki charakteryzujące kapitał społeczny. Co interesujące, z tego schematu krajów silnie uwikłanych w kryzys wyłamuje się Hiszpania, o relatywnie wysokich wskaźnikach kapitału społecznego. Na uwagę zasługują także systematyczny wzrost kapitału społecznego (w latach 2002-2012) w Niemczech i odwrotne tendencje we Francji.

Rysunek 1

Zasoby kapitału ludzkiego i społecznego w Polsce

Na tle krajów europejskich (2012 r.)

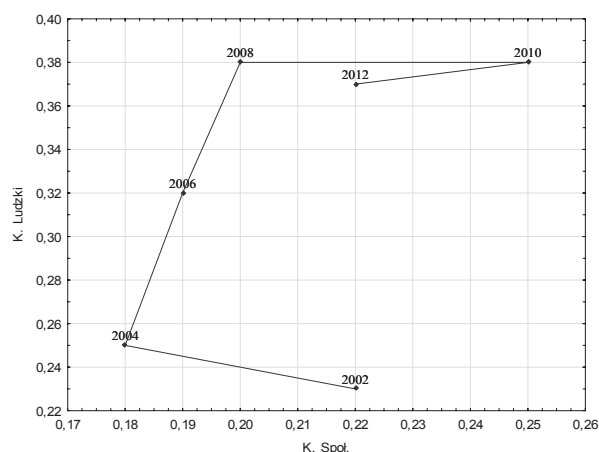

Źródło: Opracowanie własne na podstawie obliczeń.

Na podstawie oszacowanych funkcji regresji (rys. 1) można przypuszczać, że w analizowanej grupie krajów wysoki poziom kapitału ludzkiego sprzyja podnoszeniu kapitału społecznego, i odwrotnie – silny kapitał społeczny oddziałuje pozytywnie na formowanie kapitału ludzkiego. Co więcej, można stwierdzić, że przy wyższym kapitale ludzkim przyspiesza tempo akumulacji kapitału społecznego (funkcja regresji ma postać wykładniczą). Natomiast taka akceleracja nie uwidacznia się w oddziaływaniu zwrotnym (funkcja regresji ma w tym przypadku postać liniową).

Chociaż na podstawie tych wyliczeń trudno wskazać, jaki jest rzeczywisty wpływ kapitału społecznego na akumulację kapitału ludzkiego w poszczególnych krajach (i na odwrót), to można przypuszczać, że siła wpływu kapitału ludzkiego na kapitał społeczny jest większa niż oddziaływania w odwrotnym kierunku. Można to tłumaczyć tym, że kapitał ludzki jest jedną z bezpośrednich determinant powiększania kapitału społecznego, natomiast dla kapitału ludzkiego takim bezpośrednim czynni-

Ścieżka rozwoju w latach 2002-2012 w Polsce

kiem jest przede wszystkim edukacja. Kapitał społeczny pełni zaś rolę uzupełniającą.

Można także przypuszczać, że w krajach o niewielkich lub przeciętnych zasobach kapitału ludzkiego, a zwłaszcza kapitału społecznego (jak np. Polska czy inne kraje postsocjalistyczne) te wzajemne sprzężenia – zwłaszcza zaś wpływ kapitału społecznego na kapitał ludzki – są znacznie słabsze. Zagrożenie płynie także ze strony dotychczasowych mechanizmów rozwoju kapitału ludzkiego w Polsce. Asymetria między ilościowymi i jakościowymi zmianami tego kapitału nie tylko znalazła już odzwierciedlenie w spowolnieniu tempa rozwoju kapitału ludzkiego, ale także osłabia oddziaływanie kapitału ludzkiego na poprawę kondycji kapitału społecznego.

Niezależnie od lokalizacji, zasadnicze trudności harmonizowania ścieżek rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego wynikają z innych mechanizmów rozwoju każdego z tych dwóch kapitałów oraz będącej pochodną

ich zróżnicowanej dynamiki rozwoju – zmiany w kapitale społecznym dokonują się znacznie wolniej, w wymiarze pokoleniowym. Ponadto zmiana pokoleniowa nie musi doprowadzić do wzrostu poziomu zaufania w polskim społeczeństwie. Przeszkodą dla odbudowy zaufania wśród młodego pokolenia mogą się bowiem okazać m.in. zasady promowanej kultury indywidualistycznej, która na pierwszy plan wysuwa jednostkę jako element społeczeństwa.

To może być ostrzeżeniem, że w przyszłości w Polsce różnice w kapitale ludzkim i kapitale społecznym mogą się nadal powiększać. Narastające dysproporcje mogą blokować sprzężenia zwrotne między tymi kapitałami, co będzie spowalniać ich rozwój oraz zmniejszać efektywność ich wykorzystania w procesach gospodarowania. Powiększające się niespójności zwiększą też bariery dla pozytywnego oddziaływania kapitału społecznego na kapitał ludzki, a tym samym na wzrost gospodarczy.

Podsumowanie

Podsumowując przeprowadzone analizy, należy jeszcze zadać pytanie, w jaki sposób poziom kapitału ludzkiego i społecznego koresponduje z osiąganymi wynikami gospodarczymi, poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego itp. Intuicyjnie odpowiedź na to pytanie wydaje się oczywista – co zresztą sugeruje teoria – akumulacja i powiększanie obu rozważanych kapitałów powinny pozytywnie oddziaływać na wyniki społeczno-gospodarcze. Odnosząc do tego uzyskane rezultaty obliczeń, okazuje się, że kraje europejskie, które w latach 2002-2012 plasowały się w czołowiec rankingu ze względu na posiadany kapitał ludzki i społeczny są zaliczane do grupy gospodarek, których rozwój napędzany jest przez innowacje. Można przypuszczać, że w tych krajach kapitał ludzki i społeczny, a także wzajemne sprzężenia między nimi są istotnymi filarami konkurencyjności. Chociaż w tym zbiorze innowacyjnych państw znalazły się również Grecja i Portugalia o relatywnie niższym poziomie obu kapitałów, to gospodarki te – w porównaniu z krajami skandynawskimi oraz zachodnioeuropejskimi – osiągają niższy dochód na mieszkańca, co podtrzymywałoby wnioskowanie, że lepsze wyposażenie w kapitały miękkie sprzyja osiągnięciu wyższych oraz trwalszych efektów gospodarczych.

Z kolei Polska, a także Słowacja i Węgry – według Światowego Forum Ekonomicznego – znajdują się w fazie przejściowej między rozwojem napędzanym przez efektywność (inwestycje) a rozwojem opartym na innowacjach. W obecnej fazie rozwoju kapitały ludzki i społeczny nie osiągnęły jeszcze wystarczającej masy krytycznej, aby stać się podstawowymi i znaczącymi czynnikami konkurencyjności tych gospodarek. Analiza struktury i dynamiki rozwoju tych kapitałów w odniesieniu do Polski wskazuje, że takich zmian, niestety, nie można oczekiwać w krótkookresowej perspektywie.

Kapitały ludzki i społeczny, a także ich poszczególne komponenty w różny sposób oddziałują na rozwój społeczno-gospodarczy, a siła i znaczenie tego wpływu zależą od fazy rozwoju, w której znajduje się gospodarka. Z punktu widzenia obecnego stadium rozwoju Polski krytycznego znaczenia nabiera rozwój kapitału ludzkiego, zwłaszcza w sytuacji pobudzania szeroko rozumianej działalności badawczo-rozwojowej i innowacyjności. Świadczyłby o tym przykład Czech, które przy niskim kapitale społecznym potrafiły lepiej poradzić sobie z harmonizowaniem inwestycji w kapitał ludzki z nakładami na działalność badawczo-rozwojową. W konsekwencji już zostały zaliczone do krajów opierających swój rozwój na innowacjach.

Synergia między kapitałem ludzkim i społecznym jawi się jako komplementarne ogniwo, odpowiedzialne za stymulowanie wewnętrznej innowacyjności na dalszym etapie. Można przypuszczać – kierując się przykładem krajów nordyckich – że rola tego ogniwa będzie systematycznie wzrastać wraz z przesuwaniem się do kolejnych faz rozwoju.

---

* Dr Małgorzata Wosiek, Katedra Teorii Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych, Uniwersytet Rzeszowski. E-mail: mwosiek@univ.rzeszow.pl

Tekst został nadesłany jako referat na konferencję ogólnokrajową nt. *Polska w Unii Europejskiej po 10 latach - w centrum czy na peryferiach?* zorganizowanej 22 października 2014 r. przez Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Konjunktury.

¹ P. Sztompka, *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Wyd. „Znak”, Kraków 2007, s. 34; S.H. Lee, P.K. Wong, Ch.L. Chong, *Human and Social Capital Explanations for R&D Outcomes*, “IEEE Transactions on Engineering Management”, 2005, Vol. 52, No. 1, s. 59-67.

² T. Schuller, A. Brasset-Grundy, A. Green, C. Hammond, J. Preston, *Learning, continuity and change in adult life*, Institute of Education, Centre for Research on the Wider Benefits of Learning, London 2002; J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza Społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków*, „Contemporary Economics”, September 2013, Vol. 7, Special issue, s. 282-283, <http://www.diagnoza.com> [dostęp 27.12.2011].

³ S.R. Domański, *Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy*, PWN, Warszawa 1993, s. 19.

⁴ WEF, *The Human Capital Report*, World Economic Forum, Geneva 2013.

⁵ J.S. Coleman, *Foundations of Social Theory*, Harvard University Press, Cambridge 1990.

⁶ R.D. Putnam, *Demokracja w działaniu społecznym*, Instytut Wydawniczy „Znak”, Kraków 1995.

⁷ F. Fukuyama, *Zaufanie: kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, PWN, Warszawa-Wrocław 1997.

⁸ M. Theiss, *Operacjonalizacja kapitału społecznego w badaniach empirycznych*, (w:) H. Januszek (red.), *Kapitał społeczny we wspólnotach*, Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, nr 58, 2005, s. 61; J. Bartkowski, *Kapitał społeczny i jego oddziaływanie na rozwój w ujęciu socjologicznym*, (w:) M. Herbst (red.), *Kapitał ludzki i społeczny a rozwój regionalny*, Wyd. Naukowe „Scholar”, Warszawa 2007, s. 89.

⁹ A. Surówka, *Konkurencyjność województw Polski Wschodniej na tle regionów Unii Europejskiej w świetle badań własnych*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy”, nr 39, 2014, s. 402.

¹⁰ Por. A. Zeliaś (red.), *Taksonomiczna analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu życia w Polsce w ujęciu dynamicznym*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie, 2000, s. 99-101.

¹¹ M. Lubiński, T. Michalski, J. Misala, *Międzynarodowa konkurencyjność gospodarki. Pojęcie i sposób mierzenia*, Raport Instytutu Rozwoju i Studiów Strategicznych, nr 38, Warszawa 1995, s. 73-80.

¹² Na przykład: WEF, *The Human Capital Report*, World Economic Forum, Geneva 2013; C. Yeh-Yun Lin, L. Edvinsson, *National intellectual capital: comparison of 40 countries*, Wyd. Springer Science + Business Media, New York 2011.

¹³ Według raportu WEF *The Human Capital Report*, 2013, s. 12, w grupie 122 krajów Finlandia zajęła 2 miejsce, Niemcy – 6, Słowenia – 32, a Irlandia – 20.

¹⁴ Bez uwzględnienia tego komponentu Niemcy zostałyby sklasyfikowane na 8 miejscu, Finlandia na 2., Irlandia na 12., a Słowenia na 5.

¹⁵ *Migration and Remittances Factbook 2011*, The World Bank, Washington 2011, s. 1.

¹⁶ Por. np. *Bilans Kapitału Ludzkiego w Polsce*, Raport podsumowujący pierwszą edycję badań realizowaną w 2010 roku, opr. zbiorowe, PARP, Warszawa 2011.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ WEF, *The Global Competitiveness Report 2013-2014*, World Economic Forum, Geneva 2013, s. 11.

¹⁹ Stąd w obliczeniach nie ujęto wszystkich krajów UE, a jedynie te, które uczestniczyły w większości edycji sondażu ESS.

²⁰ Z. Zagała, *Kapitał społeczny: jedna kategoria pojęciowa – wiele kontrowersji*, (w:) M.S. Szczepański, K. Bierwaczonek, T. Nawrocki (red.), *Kapitały ludzkie i społeczne a konkurencyjność regionów*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2008.

²¹ Kapitał społeczny wiążący (zamknięty, ang. *bonding*) cechuje wąski krąg zaufania, gęsta sieć kontaktów wewnętrznych, przy ograniczeniu tych relacji na zewnątrz. Jest charakterystyczny przede wszystkim dla zamkniętych i jednorodnych zbiorowości (rodzina, grupy sąsiedzkie, etniczne), bazuje na zaufaniu osobistym. Ten typ kapitału społecznego zmniejsza zdolność do współpracy z obcymi, jest bowiem nakierowany na wzmacnianie wewnętrznej tożsamości grupy. Kapitał społeczny pomostowy (otwarty, ang. *bridging*) jest charakterystyczny raczej dla dużych i otwartych grup ludzi o zróżnicowanym pochodzeniu społecznym. Charakteryzuje się słabszymi, mniej ścisłymi więziami i bazuje na tzw. zaufaniu uogólnionym. Ten typ kapitału społecznego zwiększa zdolność do współpracy z obcymi, ułatwia wymianę zasobów, idei oraz informacji. K. Kostro, *Kapitał społeczny w teorii ekonomicznej*, „Gospodarka Narodowa”, nr 7-8, 2005, s. 4-5; J. Działek, *Kapitał społeczny jako czynnik rozwoju gospodarczego w skali regionalnej i lokalnej w Polsce*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011, s. 22-24.

²² K. Kostro, *Kapitał społeczny...*, op. cit., s. 4-5; J. Działek, *Kapitał społeczny...*, op. cit., s. 31-36.

²³ Por. J. Działek, *Kapitał społeczny...*, op. cit., s. 38.

GOSPODARKA I FINANSE

PRAWNY I INSTYTUCJONALNY SYSTEM OCHRONY INTERESÓW FINANSOWYCH UE W POLSCE

Monika Jędraszek-Karwasik*

Przystępując do struktur unijnych Polska przyjęła na siebie obowiązek zwalczania nadużyć finansowych i wszelkich innych nielegalnych działań naruszających wspólne interesy finansowe Unii, nałożony na państwa członkowskie art. 325 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE¹). Wypełniając obowiązek zwalczania nadużyć finansowych naruszających interesy Unii, Polska musi stosować takie same środki, jakie stosuje zwalczając nadużycia finansowe naruszające własne interesy. Podczas negocjacji w obszarze kontroli finansowej Polska zaakceptowała dorobek prawny UE i zobowiązała się wdrożyć go przed wejściem do Unii. Wiązało się to m.in. z koniecznością przyjęcia ustawy o zmianie ustawy o finansach publicznych, ustawy o służbie cywilnej, ustawy o działach administracji rządowej,

a także ustawy o organizacji i trybie pracy Rady Ministrów oraz zakresie działania ministrów². W obszarze wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych wprowadzono szereg zmian legislacyjnych i instytucjonalnych.

Celem artykułu jest przybliżenie i ocena systemu ochrony interesów finansowych UE w Polsce u progu wprowadzenia nowego budżetu na lata 2014-2020. Punktem wyjścia jest zaprezentowanie prawnego i instytucjonalnego systemu tej ochrony. Następnie przeprowadzona zostanie analiza dotychczasowego modelu ochrony oraz zaprezentowane będą przewidywane zmiany.

System prawny UE – dostosowania w prawie polskim

Zgodnie z art. 317 TFUE, Komisja wykonuje budżet z państwami członkowskimi i jest odpowiedzialna za jego wykonanie w granicach przyznaných środków, zgodnie z zasadą należytego zarządzania finansami. Kontrolę nad wykonaniem budżetu sprawuje Europejski Trybunał Obrachunkowy. Absolutorium z wykonania budżetu udziela Komisji, na zlecenie Rady, Parlament